

Fahri Yavuz

fyavuz@atauni.edu.tr

Türkiye’de Tohum ve Tohumculuk Üzerine

Covid-19 salgını ile öne çıkan gıda üretimine kendine yeterlilik açısından bakıldığında Türkiye, üretimin birinci evresinde yer alan tohumluk üretiminde yüzde 80-85’lik yerli üretim payına sahiptir. “Tohumda tamamen dışa bağımlıyız söylemi” gerçeği yansıtmamaktadır.

Klasik anlamda tohum, yalnızca bitkisel üretimde ana kaynak olarak kabul edilirken günümüzde bitki sağlığı, gıda güvencesi ve güvenliğinin temeli olarak da önemsenmektedir. Bitki ıslah araştırmalarında biyoteknoloji kullanımıyla tohumun önemi daha da artmış ve artık endüstriyel bir ürün haline gelmiştir. Elde edilen yüksek verime sahip tohumlar, üretimde daha verimli, kaliteli ve ekonomik sonuçlarla rekabeti doğrudan etkilemektedir. Covid-19 salgını sonrası diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de gıda üretiminde kendine yeterlilik politikalarının

öne çıkmasıyla tohumda kendine yeterlilik daha bir önem kazanmıştır.

Covid-19 salgını sırasında tarım sektörünün stratejik önemine yönelik oluşan toplumsal farkındalık, tarımın daha çok gündeme gelmesine, salgının tarım sektörüne ve politikalarına etkilerinin konuşulduğu çevrimiçi seminerlerin düzenlenmesine, hükümetin yeni tedbirler almasına, yeni kurullar ve çalışma grupları oluşmasına ve akademik çalışmalar yapılmasına sebep olmuştur. Bu yazımızda, tarımın hassas ve en çok konuşulan konularının başında gelen tohum ve tohumculuğa yönelik yanlış ve hatta kasıtlı/yönlendirici bilgi kirliliğini bir nebze giderebilmeyi, sektörün gelişimini ve mevcut durumunu ortaya koymayı, sorunları ve önerileri salgının ortaya koyduğu yeni durumla ilişkilendirerek sunmayı amaçlıyoruz.

Doğru Bilinen Yanlışlar

“Türkiye’de tohumculuk sektörüne yabancı firmalar tamamen hakimdir” söylemi sıkça kullanılan

Türkiye'nin patates ambarı konumundaki Nevşehir'de özel bir firma bünyesinde kurulan laboratuvarıda yerli ve milli patates tohumları üretiliyor. Laboratuvar ortamında uzmanların hassas çalışmalarıyla ortaya çıkarılan çeşitler, son yıllarda yerli ve milli üretime yönelik uygulamalar için de Türk tohumculuğunun gelişmesi adına önemli bir adım olarak görülüyor. (27 Mayıs 2020)

ezberlerden biridir. 2019 verilerine göre 753 civarında olan toplam firma sayısının yaklaşık yüzde 93'ü yerli, yüzde 4'ü yabancı ve yüzde 3'ü de yerli-yabancı ortaklığı şeklindedir. Yaklaşık 1.15 milyon ton olan üretimin yüzde 51'i yerli, yüzde 30'u yabancı ve yüzde 19'u yerli-yabancı firmalar tarafından üretilmektedir. Bu yerli firmalar sadece üretim yapmakla kalmayıp aynı zamanda kendi imkanları ile az da olsa yerli çeşitler de geliştirmektedirler. Tarım ve Orman Bakanlığı'na bağlı araştırma enstitüleri de farklı türlerde ülkemiz şartlarına uygun çok sayıda yerli çeşitler geliştirmekte ve üretmektedirler. Enstitüler tarafından geliştirilen çeşitler, kamu ve özel tohumluk üreticileri tarafından üretilmekte, Türkiye'deki çiftçilere dağıtılmakta, ihraç edilmekte ve geliştirdikleri çeşitlerin üretim haklarını diğer ülkelere satarak teknoloji ihraç etmektedirler.

"Tohumda tamamen dışa bağımlıyız söylemi" diğer bir maksadını aşan ifadedir. Küresel ticareti düzenleyen ve Türkiye'nin de üyesi olduğu Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına göre herhangi bir ülkeden kabul edilebilir bir gerekeç olmadan tohumluk ithalatını yasaklamak mümkün değildir. Bu

"Türkiye'de tohumculuk sektörüne yabancı firmalar tamamen hakimdir" söylemi sıkça kullanılan ezberlerden biridir. 2019 verilerine göre 753 civarında olan toplam firma sayısının yaklaşık yüzde 93'ü yerli, yüzde 4'ü yabancı ve yüzde 3'ü de yerli-yabancı ortaklığı şeklindedir.

kapsamda Türkiye, diğer sektörlerde olduğu gibi tohumculuk sektöründe de yabancı firmaların yatırım yapmasına ve uluslararası ticaret kuralları çerçevesinde diğer ülkelerden tohum ithalatına açıktır. Ancak son 18 yılda tohum ihracatının ithalatı karşılama oranı yüzde 31'den yüzde 87'ye yükselmiş, yani ticaret açığı Türkiye lehine çok hızlı daralmıştır. Yaklaşık 1,5 milyar dolarlık Türkiye tohum piyasasının sadece yüzde 12'sinin ithalatı, yüzde 10'unun ihracatı yapılmaktadır. Dışa bağımlılıkla ilgili diğer söylem ise tohumlarımızın önemli bir kısmının İsrail'den geldiği ezberidir. Halbuki 2018 resmi verilerine göre ithalatın sadece yüzde 7'si, yani 12 milyon doları İsrail'den yapılmaktadır. Ayrıca bu ülkeye Türkiye 1,2 milyon dolar ihracat yapmaktadır.

Yerel çeşitlerin üretiminin yasak olduğu tespiti de maksatlı kullanılmaktadır. Tohumculuk kanunu çiftçilerin hizmetine sunulan tohumlukların devletin veya yetki verdiği kurum ve kuruluşların kontrolünde kalite ve verimleri test edilerek onaylanmış tohumluklar olmasını esas almaktadır. Yerel çeşitlerin herhangi bir kontrolden geçirilmeden ve tohumluk standartlarına uygunluğu tespit edilmeden çiftçilere satılması, çiftçilerin karşılaşabileceği mağduriyetler sebebiyle yasaklanmıştır. Bu çeşitlerin kanunun ilgili hükümlerine uygun olarak üretilip ticarete sunulmasında herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Çiftçilerin kendi tohumlarını üretmesi yasağı da yanlış bir bilgidir. 5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu, çiftçilerin kendi ihtiyaçları için ticarete konu olmamak kaydıyla yapacakları tohum üretimini kanun hükümleri dışında tutmaktadır. Dolayısıyla çiftçilerin kendi tohumlarını üreterek kullanmasında herhangi bir hukuki engel bulunmamaktadır. Ayrıca 5042 Sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun, koruma altına alınan yeni çeşitleri kullanan küçük çiftçilerin elde ettikleri ürünleri tohum olarak kullanmasına izin vermektedir. Eğer iddia edildiği gibi Tohumculuk Kanunu çiftçinin tohumluk değişimini ve kendi tohumluğunu

kullanımını engelliyor olsa idi bugün Türkiye'nin birçok yerinde yapılan tohum takas şenliklerinin yapılması mümkün olmazdı.

Hibrit Tohumlar Kısır Değil

"Hibrit tohumlar kısırdır ve insan sağlığı açısından risklidir" ifadesi de şehir efsanesi olarak ortalıkta dillendirilmektedir. Hibrit yani melez tohumlar, aslında doğada var olan ve dünya kurulduğundan beri üretilen tohumlar olup insan eliyle teknoloji kullanılarak arzu edilen amaçlara göre ıslah edilmiş tohumlardır. Islahçılar, piyasanın istediği şartlara göre üstün özellikli anaç tohumları melezleyerek daha üstün özellikli yeni bireyler elde ederler ve bunlara hibrit tohum denir. Hibrit tohumlardan elde edilen ikinci nesil tohumların ekiminde, yine doğal bir olay olarak melezlemeden geriye dönüş olduğundan, verim ve kalite açısından bazı kayıplar olması biyolojik bir gerçekliktir. Bu yüzden amacına göre elde edilen vasıfların kaybolmaması için, hibrit tohumların her yıl yenilenmesi tercih edilir. Dolayısıyla hibrit tohumlar biyolojik olarak kısır tohum değildir, insan sağlığına zarar verdiğine dair herhangi bir bilimsel veriye ulaşılmış değildir. Hibrit tohumların üretiminde üretici için daha yüksek verim, tüketici için daha yüksek kalite ve iç-dış piyasa için de standardı değişmeyen ürün amaçlanmaktadır.

"Türkiye GDO'lu (genetiği değiştirilmiş organizma) tohumların istilası altındadır" söylemi de yine bilgi kirliliğinin en önemli iddialarından biridir. 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu'na göre GDO'lu bitki ve hayvanların üretiminin yasak olduğu Türkiye'de, ilgili mevcut yasalar GDO'lu tohumlukların ülke içinde üretimini ve her türlü ticaretini de yasaklamıştır. Türkiye'de bugüne kadar kayıt altına alınmış çeşitler, GDO'lu çeşitler değildir. Yine 5996 sayılı veteriner hizmetleri, bitki sağlığı, gıda ve yem kanunu uyarınca, ithal edilen tohumlukların gümrükte gerekli kontrolleri ve analizleri yapılmakta, hastalık ve zararlılar yönünden yurda girişinde problem

Elazığ'da Covid-19 salgını kapsamında uygulanan tedbirlerden dolayı tarımsal üretimin gerilememesi için Cumhurbaşkanlığı himayesinde, kamu kurum ve kuruluşlarının desteğiyle yerli tohumlardan üretilen 2 milyon sebze fidesi toprakla buluşturuldu. (14 Mayıs 2020)

"Türkiye GDO'lu (genetiği değiştirilmiş organizma) tohumların istilası altındadır" söylemi de yine bilgi kirliliğinin en önemli iddialarından biridir. 5977 Sayılı Biyogüvenlik Kanunu'na göre GDO'lu bitki ve hayvanların üretiminin yasak olduğu Türkiye'de, ilgili mevcut yasalar GDO'lu tohumlukların ülke içinde üretimini ve her türlü ticaretini de yasaklamıştır.

olmayan sağlıklı tohumlukların ithalatına izin verilmektedir. Ayrıca ithalat ön izni düzenlenen tohumlukların ithal amacına bakılmaksızın menşei ülke risk değerlendirmesine göre belirlenen sıklıkta numune alınıp analizleri yapılarak GDO tespit edilen tohumlukların ülkeye girişine izin verilmemekte, bu tohumluklar iade veya imha edilmektedir.

Son olarak "5042 Sayılı Kanun yerel çeşitleri olumsuz etkiliyor" söylemi de gerçeği ifade etmemektedir. Yeni bitki çeşitlerine ait ıslahçı haklarının korunmasına ilişkin kanun yalnızca yeni çeşitleri kapsayan bir kanundur. Dolayısıyla yıllardır geleneksel olarak Türkiye'de var olan çeşitler yeni olmadığı için kanun kapsamı dışında tutulmaktadır. Bu kanun, ıslah edilen veya bulunup geliştirilen yeni bir çeşidin ıslahçısına, süreye bağlı bazı haklar tanıyarak, bu yeni çeşidi geliştirmek için harcadığı emek, sermaye ve zaman nedeniyle onu ödüllendirmektedir. Bu yaklaşım, tüm fikri ve sınai mülkiyet hukukunun benimsediği bir yaklaşımdır. Kanundaki şartların gerçekleşmesi kaydıyla koruma altına alınan bir çeşidin, halen kayıtlı yerel çeşitler üzerinde hiçbir olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

Tohumculukla İlgili Gelişmeler

Türkiye'de 1963'te ilk tohumculuk kanununun çıkmasıyla gelişmeye başlayan tohumculuk sektörü 1982'de tohum fiyatlarının ve 1984'te ithalatının serbest bırakılması, 1985 tohumluk teşvik kararnamesinin yürürlüğe girmesi, 1986'da Türkiye Tohumculuk Endüstrisi Derneği'nin kurulması, 1998'de özel sektöre destek ve araştırma izni verilmesi ve 2006'da yeni Tohumculuk Kanunu'nun çıkmasıyla gelişimini sürdürmüştür. 5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu ile yedi alt birliğin üye olduğu Türkiye Tohumcular Birliği 2006'da kurularak sektör örgütlenmiştir.

Tohumculukla iştegi eden firma sayısı son on sekiz yılda 6.3 kat artarak 120'den 2019 itibarıyla 753'e ulaşmıştır. Türkiye'de 2002'de 145 ton olan tohum üretimi 7.8 kat artarak 2019'da 1 milyon 134 bin tona yükselmiştir. Aynı yıllarda sertifikalı tohum ihracatı yaklaşık 9 kat artarak 155 milyon dolara, ithalat 3 mislinden biraz fazla artarak 178 milyon dolara çıkmıştır. Bu rakamlar içinde Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı tohum firmalarının üretimi de yer almaktadır. Kamuyunda bilinenin aksine sertifikalı tohum ihracatı ithalattan yaklaşık 3 kat daha hızlı artarak ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 31'den yüzde 87'ye yükselmiştir.

Mevcut Durum

Covid-19 salgını ile öne çıkan gıda üretimine kendine yeterlilik açısından bakıldığında Türkiye, üretimin birinci evresinde yer alan tohumluk üretiminde yüzde 80-85'lik yerli üretim payına sahiptir. Yerli üretim yanında serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu pazarda yüzde 15-20 yabancı tohum üretimi de yer almaktadır. Yani Türkiye tohumculuğu kıtlık olmayacak seviyede kendine yeterli tohum üretimine sahiptir. Yerli tohum üreticilerimiz çiftçi seviyesinde tutunmayı ve güven vermeyi sağladıkça zamanla Türkiye yerli tohum üretiminde kendine yeterlilik açısından daha iyi bir noktaya gelecektir.

Salgın tohumculuk adına önemli fırsatları da beraberinde getirmiştir. Tohum, fidan, fide ve süs bitkisi üreticisi firmalar daha kaliteli üretim yaparak, fiyatlarını piyasa değerlerini dikkate alıp uygun seviyede belirleyerek ülke içindeki piyasada yerli üretim olarak daha büyük bir paya sahip olacaklar ve aynı zamanda çok daha ciddi bir dış ticaret imkanı bulacaklardır. Özellikle Türki Cumhuriyetlerin her türlü tohum ve tohumculuk ihtiyaçları karşılanmakta ve daha iyi karşılanmaya devam edilecektir. Bu ülkelere meyve fidanı ihra-

catı 80 milyon dolar civarındadır. Fide üretiminde de üretim ve ihracat potansiyeli artarak devam ediyor. Yani tohumculuk sektörü kendine yeterliliğin ötesine de geçebilecektir.

Dünyada tüm ata tohumları Norveç'te kıyamet ambarı denen yerde korunduğu gibi Türkiye'de de gen bankalarında muhafaza edilmektedir. Ata tohumları homojen olmadığı için şu an sertifikasyonu yapılamıyor. Ancak yerel çeşitlerin kayıt altına alınması, üretilmesi ve pazarlanmasına dair 2019'da çıkan yeni yönetmelikle tescilli ve sonrasında satışı yapılabilecek.

Tohumculuk Destekleri

Tohumculuk ile ilgili politikaların en başında sertifikalı tohum üretim ve kullanımının artırılması, yerel çeşitlerin kullanılması, geliştirilmesi, teşviki ve tohumculukta yerli özel sektörün güçlendirilmesi gelmektedir. Hububatta sertifikalı tohum üretim ve kullanımında ilerleme yaşanmakla birlikte baklagiller ve yem bitkilerinde sertifikalı tohum üretimi ve kullanımı yeterli düzeyde değildir. Ayrıca hibrit tohumlarda ve sebze tohumlarında yurt içi üretimin geliştirilmesine çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Sektörün ihtiyaçlarına binaen sertifikalı tohum kullanımına 2005'ten beri verilen destekler, farklı ürünlerde dönüme 4 ile 80 TL arasında değişen miktarlarda sürmektedir. Sertifikalı tohum üretimine 2008'de verilmeye başlanan destekler kilogram başına 0.08 TL ile 4.00 TL olarak verilmeye devam etmekte ve üretilen tohumun orijinal elit olması durumunda bu destekler yüzde 100 artırılmaktadır. Fidan üretiminde tane başına 0.5 ile 1.0 TL; kullanımında dönüme 100 TL ile 400 TL arasında destek verilmektedir.

Bu desteklerin sektörün problemlerinin çözümü doğrultusunda üretim ve kullanım desteği dışına

da çıkılarak ve destek miktarı artırılarak devam etmesi, hele Covid-19 salgını sonrası öne çıkan kendine yeterlilik eğiliminden dolayı daha bir gereklilik haline gelmiştir.

Sorunlar/Öneriler

Tohum üretiminde yeterli olmayan arazi sıkıntısı nedeniyle yurt dışında kiralanabilecek arazilerde arz açığı olan bitkisel ürünlerin üretimi yanında tohum üretimi teşvik edilerek Türkiye tohumculuğunun yurtdışında tanıtımı yoluyla pazar payının artırılması sağlanabilir.

Meyve ve sebze başta olmak üzere yerli üretimde çeşit açısından Türkiye'nin eksiklikleri ve yetersizlikleri var. Örneğin lahana, şeker pancarı ve havuç tohumunda dışa bağımlıyız. Tohum üretiminin, üretimi yetersiz veya hiç üretilmeyen alanlara kaydırılması teşvik edilmelidir.

Yaklaşık 100 yıllık yabancı firmalar AR-GE'ye bütçelerinin yüzde 10'u kadar kaynak ayırırken, daha yeni kurulan yerli firmalar AR-GE'ye bu düzeyde kaynak ayıramıyorlar. Ayrıca yerli firmalar ürettikleri tohumlar için çiftçi düzeyinde henüz yeterince güven tesis edip talep oluşturamadıklarından gelişimleri ve piyasa paylarını artırmaları yavaş gerçekleşmektedir.

Diğer taraftan istihdam ve ihracat ürünü olan süs bitkileri, Covid-19 salgınının çıkışı, faaliyetlerin en yoğun olduğu döneme denk geldiğinden ve tedarik zinciri hassas olduğundan çok zarar görmüştür. Toparlanabilmesi için desteğe ve özel çabaya ihtiyacı vardır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok uluslu büyük firmaların kontrolüne geçme eğiliminin olduğu tohumculuk sektörünün bu gidişatına dur demek için yerel/yerli tohumu ve üretimini destekleyen mevcut politikalar iyileştirilmeli ve daha etkin yeni politikalar üretilmelidir. **K**

Meyve ve sebze başta olmak üzere yerli üretimde çeşit açısından Türkiye'nin eksiklikleri ve yetersizlikleri var. Örneğin lahana, şeker pancarı ve havuç tohumunda dışa bağımlıyız. Tohum üretiminin, üretimi yetersiz veya hiç üretilmeyen alanlara kaydırılması teşvik edilmelidir.